

**АКАДЕМІК
ОЛЕКСАНДР САВИЧ
МЕЛЬНИЧУК
І СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО.**

II

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О. О. ПОТЕБНИ

**АКАДЕМІК
ОЛЕКСАНДР САВИЧ
МЕЛЬНИЧУК
І СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО. II**

*ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ*

КИЇВ
Видавничий дім Дмитра Бураго
2023

УДК 811.161.2'06'373.
ББК 81.2Укр-3
DOI: 10.61913/burago-publishing-house-23.4

До друку рекомендувала вчена рада
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
(протокол № 9 від 28 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія:

О. О. Тараненко (голова), **С. С. Єрмоленко**,
Г. В. Зимовець (відповідальний секретар),
Т. В. Радзієвська

Науково-редакційне опрацювання текстів:

І. В. Олександрук, **М. П. Остапенко**

Рецензенти:

О. Ч. Кшановський, д-р філол. наук, проф.;
К. І. Мізін, д-р філол. наук, проф.

АКАДЕМІК ОЛЕКСАНДР САВИЧ МЕЛЬНИЧУК І СУЧАСНЕ МОВО-
ЗНАВСТВО. II (Збірник наукових праць до 100-річчя від дня народження). – Київ:
Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. – 412 с.

ISBN 978-966-489-656-3

Пропоноване увазі читачів видання містить матеріали виступів на міжнародній науковій конференції «Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство. II», що відбулася у травні 2021 року, – другій конференції, присвяченій пам'яті цього видатного вченого (перша конференція відбулася 2011 року; див. її матеріали: Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство. Київ, 2012). У збірнику висвітлено актуальні проблеми теорії мови, співвідношення мови і свідомості, лінгвосеміотики, семантики та внеску академіка О. С. Мельничука в їх розв'язання (перший розділ), окремі питання історії та етимології, семантики, граматики і стилістики сучасних слов'янських мов (другий розділ).

Для мовознавців – науковців і викладачів, студентів-філологів, а також для тих, хто цікавиться проблемами історії, функціонування та розвитку сучасних європейських мов

УДК 811.161.2'06'373.611

ББК 81.2Укр-3

DOI: 10.61913/burago-publishing-house-23.4

ISBN 978-966-489-656-3

© Автори, 2023

© Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023

ЗМІСТ

Г. В. Зимовець. АКАДЕМІК ОЛЕКСАНДР САВИЧ МЕЛЬНИЧУК І ЙОГО ШЛЯХ У НАУЦІ	5
---	---

Розділ І. ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ. МОВА І МИСЛЕННЯ, МОВА І МЕНТАЛЬНІСТЬ

Ф. С. Бацевич. СПЕЦИФІКА ЗНАКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ (В СВІТЛІ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ О. С. МЕЛЬНИЧУКА)	17
--	----

В. А. Глущенко. О. С. МЕЛЬНИЧУК ПРО ПРИНЦИП ЗАГАЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯВИЩ У МОВОЗНАВСТВІ	30
---	----

І. О. Голубовська. КОНЦЕПЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ АКАДЕМІКА О. С. МЕЛЬНИЧУКА В МІЖПАРАДИГМАЛЬНОМУ ВИСВІТЛЕННІ.....	38
--	----

Г. В. Зимовець. СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ОНОМАСТИКИ: МОВЛЕННЯ, НОРМА ТА УЗУС	48
---	----

Г. П. Мацюк. ДИНАМІКА В ПІЗНАННІ СУСПІЛЬНИХ ФУНКЦІЙ МОВИ: ВІД ІДЕЙ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРА МЕЛЬНИЧУКА ДО МОЖЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ.....	66
---	----

Н. Б. Мечковская. ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗНОГЛАСИЯ В ДИАХРОНИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ГРЕКО-ЛАТИНСКИХ КОНТИНУАНТОВ).....	81
---	----

Л. І. Ніколаєнко. ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ	115
---	-----

Т. В. Радзієвська. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ МОВНО-МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	126
---	-----

О. В. Сахарова. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖА В ДРАМАТУРГІЙНОМУ МОНОЛОЗІ.....	140
--	-----

О. О. Тараненко. МОВА ЯК ДЗЕРКАЛО ЕТНІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: ТАК І НІ (кілька мовних явищ)	156
---	-----

Г. М. Яворська. ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ТЕОРІЯ МОВНИХ ДІЙ (ДО ПРОБЛЕМИ КОЛЕКТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ: ОБІЦЯНКИ І ПОГРОЗИ)	187
--	-----

Розділ II. ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ. ЕТИМОЛОГІЯ. ОНОМАСТИКА

Л. О. Андрієнко. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕПОНІМІВ В ЕТИМОЛОГІЧНОМУ СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 7 ТОМАХ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	207
Н. Г. Арефьева. ПРОСТОРОВИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОД У РОСІЙСЬКИХ ГОВІРКАХ ОДЕЩИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ).....	217
М. П. Брус. ПОХОДЖЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ (на основі Етимологічного словника української мови, гол. ред. О. С. Мельничук)	236
Т.О. Черниш, С. С. Єрмоленко. ДО ЕТИМОЛОГІЇ ДІЄСЛОВА УКР. МИКИТИТИ ТА СПОРІДНЕНИХ ІЗ НИМ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛЕКСЕМ.....	253
І. В. Єфименко. СУДНОБУДІВЕЛЬНА ЛЕКСИКА В «ЕТИМОЛОГІЧНОМУ СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»	269
О. І. Іваненко. СЛОВ'ЯНСЬКА ТЕОНІМІЯ: <i>ДАЖБОГ</i>	291
Г. П. Латушко. СИНТАКСИЧНО НЕЧЛЕНОВАНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ІЗ СЕМАНТИКОЮ БАЙДУЖОСТІ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ТЕОРІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ.....	326
М. П. Остапенко. ЗНАЧЕННЯ СЛОВНИКА ІНШОМОВНИХ СЛІВ ЗА РЕДАКЦІЄЮ О. С. МЕЛЬНИЧУКА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕПОНІМІЇ	348
В. П. Пономаренко. СЕМАНТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (XXI ст.).....	358
Є. О. Редько. АРГОЛОГІЧНІ КОМЕНТАРІ ДО ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	378
О. І. Скопненко. «ВІН МЕНІ БРАТ» (ЛІНГВІСТИЧНО-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ШТРИХИ ДО ОБРАЗУ КИЄВА У ТВОРЧОСТІ В. КОРОТКЕВИЧА).....	390

Н. Г. Арефьева

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Електронна пошта: n.arefieva@onu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-4974-9157>

ПРОСТОРОВИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОД У РОСІЙСЬКИХ ГОВІРКАХ ОДЕЩИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

Фразеологія російських переселенських говірок Одещини – південноросійських за своїм походженням, переважно курсько-орловських, – унікальний малодосліджений мовний та культурний шар. *Простір* і *час*, будучи засадничими, пов'язаними між собою категоріями розчленовування та освоєння людиною навколишньої дійсності, пронизують мовну і, отже, фразеологічну картини світу. З урахуванням того, що сьогодні регіональна та загальнонаціональна фраземіка як потужний транслятор культурної інформації активно досліджується на фоні лінгво- й етнолінгвокультурного кодування, вивчення просторового коду на матеріалі фразеології російських переселенських говірок Одещини можна вважати актуальним і перспективним. *Простір* у «мові» народної фразеології осмислюється за допомогою реалій сільської місцевості, в якій мешкають діалектоносії. Ці реалії легко впізнаються не лише представниками старшого покоління, але й людьми молодого та середнього віку і без зусиль семантизуються селянами. При уважному розгляді виявляється, що основу подібних фразем становлять ключові слова-локуси, що є об'єктами матеріального світу зі стійкою культурною символікою: *двор*, *калитка*, *ворота*, *вода*, *путь* / *дорога*. В основі значної кількості фразем, що групуються усередині просторового лінгвокультурного коду, лежить давня архетипічна опозиція «своє / чуже». Такими локусами, що розмежовують простір на «своє» і «чуже», виконують у багатьох випадках апотропейну функцію і наділені внаслідок цього ритуальною се-

мантикою, є локуси *ворота, хвіртка, вода, двір. Шлях, дорога* посідають значне місце в регіональній та загальнонаціональній картинах світу, набуваючи нових культурних значень і функціонуючи в російському лінгвокультурному просторі у функції культурного знаку. Культурно значущим концептом просторового лінгвокультурного коду є також концепт *рука*, широко представлений у фразеологічному фонді російських переселенців.

Ключові слова: російські говірки Одещини, лінгвокультурний код, фраземіка, ключове слово, культурно значущий концепт, архетипічна опозиція, регіональна та загальнонаціональна фразеологічні картини світу.

Фразеологія російських переселенських говірок Одещини – південноросійських за своїм походженням, переважно курсько-орловських, – унікальний малодосліджений мовний та культурний шар, вивчення якого на тлі лінгвокультурного кодування, що сьогодні знаходиться на вістрі актуальності (див. праці М. Л. Ковшової, В. В. Красних, Л. В. Савченко та інших), можна вважати вельми перспективним.

Просторовий лінгвокультурний код, переплітаючись з *часовим* кодом, посідає важливе місце у фразеологічній картині світу російських переселенців. Значну частину фразем, що групуються навколо *просторового* коду, складають фраземи прислівникового характеру, пор.: *во все бѣки (бѣкы)* ‘везде, всюду, во все стороны’: «Варачуьс ва фсе бѣки – а йиѣ нимѣ» (Возн.). «Караблѣи утикалѣи ва фсе бѣкы» (Прим., 2012) (ФСРГО : 54); *задом вгѣру* ‘снизу вверх’: «Павирнѣла задам вгѣру» (Нов. Некр.) (ФСРГО : 92); *из серѣдки* ‘изнутри’: «Пацы лѣжым из сирѣтки» (Введ., 1971) (ФСРГО : 103), де *пац*, як вже було сказано вище – ‘самодельный сырцовый кирпич из смеси глины и соломы’ (СРГО–2 : 17); синонімічні на спод і *с-под спѣду* ‘снизу’: «На спод адявѣли спадничку, а патѣм рѣцѣю» (Никол.). «С-пат спѣду рѣзали салѣму» (Троиц.) (СРГО–2 : 183); *немѣ где* ‘негде’: «Нимѣ гѣде рабѣтатъ» (Возн., 2020) (ФСРГО : 134); *немѣ кудѣи (кудѣ)* ‘некуда’: «Нимѣ кудѣи ѣхатъ минѣ» (Серг.).

«Нимà кудà дєцца» (Введ., 2019). «Я бы пашлà рабòтатъ, так нимà кудà» (Возн., 2020) (СРГО–1 : 329; ФСРГО : 135]; *пòнад низ* ‘понизу’: «*Пòнад низ, дифчàтка, пойдєте*» (Град., 1983) (ФСРГО : 166); *тїди-вòди* – ‘здесь, там’: «А я ўаварїю: “Бўдим *тїди-вòди* явò искàть”» (Дем., 1984) (СРГО–2 : 218; ФСРГО : 207); *у подспòде* ‘внизу, снизу’: «*У патспòде* памидòрку палòжу, а свєрху вишєнку насьплю» (Троиц., 1983) (ФСРГО : 215).

«Простір у мїфологічній системі, – відзначає Л. М. Виноградова, – це насамперед сфера розміщення *предметів, тїл, культурних і природних об’єктів, елементів ландшафту* (курсив наш – Н. А.). Це означає, що в текстах традиційної культури *простір* не може бути описаний інакше, ніж як низка деяких об’єктних експонентів (*домівка, двері, поріг, двір, ворота, вулиця, село, поле, річка, яр, гора, гай, ліс, заморські країни* тощо)» [Виноградова : 241]. *Простір* у «мові» народної фразеології усвідомлюється за допомогою реалій сільської місцевості, в якій мешкають діалектоносії. Ці реалії легко впізнаються не лише представниками старшого покоління, але й людьми молодого та середнього віку і без зусиль семантизуються селянами. При уважному розгляді виявляється: основу подібних фразем складають ключові слова-локуси, що становлять об’єкти матеріального світу зі стійкою культурною символікою. Це можуть бути *двір, хвòртка, вода, ворота* та інші, пор., наприклад: *двор у двор* (ходить, заходить) ‘в каждый двор на сельской улице последовательно (ходить, заходит)’: «На Раждєствò у нас *двор у двор хòдять*: ўде аткрїта калїтка – захòдять» (Возн., 2020) (КА); *за хвòртку* ‘на улицу, за калитку’: «Вїшли ф бўдинь *за хвòртку, на ўуляньє*» (Ст. Некр., 1977) (ФСРГО : 96), де *хвòртка* – діал. ‘калитка’ (СРГО–2 : 260); *чєрез вòду* – 1) ‘на другом берегу реки, озера’; 2) ‘на другой берег реки, озера’ (ФСРГО : 224). В основі вищезазначених фразем лежить давня архетипічна опозиція «своє / чуже», яка дозволяє членувати навколишній світ за допомогою елементів матеріального світу, що набули в культурі стійкої символічної функції. У цьому аспекті показовою, на наш погляд, є внутрішня форма фраземи *атвратный путь* ‘обратный путь’: «Чєрис два дня пашòл я в *атвратный путь*» (Б. Пл.) (ФСРГО :

149), в основі якої лежить концепт «врата», «ворота» – давній лінгвокультурний символ «свого», «сімейного» простору, протиставленого простору «чужому»; зворотний шлях у розумінні діалектоносія – той, що лежить «від воріт», «від власних воріт». За Л. М. Виноградовою та С. М. Толстою, *ворота* – «об’єкт і локус ритуалів, пов’язаних із символікою *межі* між “своїм” простором (домівкою та двором) і “чужим”, зовнішнім світом» [СД 1 : 438]. У російських говірках Півдня України найменування *хвіртки* –

Охвòрка, хвòртка, фòрточка – етимологічно пов’язані із словом «ворота», оскільки, будучи запозиченням, за даними авторів ЕСУМ, з німецької мови (нім. *pforte*), за даними ЭСРЯ – з польської мови (пол. *fortka*) через німецьку, сягають лат. *porta* ‘ворота, двері’ [ЕСУМ : 167; ЭСРЯ : 461].

У слов’янській народній культурі *ворота* наділяються ритуальною семантикою як у весільній, так і в поховальній обрядовості слов’ян. Широко представлений, наприклад, у болгарській фразеології концепт «ворота» (болг. *вратà*), актуалізуючи обрядові дії, пов’язані зі сватанням як найважливішим довесільним етапом [Арефьева : 140], пор., болг. ДФО *потрòпвам / потрòпам на нечия вратà (вратите), потрòпвам / потрòпам на нечия пòрта, похлòпвам / похлòпам (почòквам / почòкам) на нечия пòрта; хлòпам (чòкам, трòпам) на нечия вратà (пòрта)* (букв. ‘постукати у чий-н. ворота’) у другому значенні – ‘освідчитися, посвататися до кого-н.’ (ФРБЕ : 169, 491). *Ворота* в хаті нареченої – особлива (друга після околиці) межа, яку долав весільний потяг на шляху від будинку нареченого до будинку нареченої і перехід якої був обставлений певними обрядовими діями [Лаврентьева : 28].

«Особливі повір’я і ритуальні дії були пов’язані з кладовищенськими воротами, які відділяли освоєний людиною простір від зони смерті», – пишуть Л. М. Виноградова і С. М. Толстая [СД 1 : 440]. В уявленнях російських діалектоносіїв кладовищенські ворота – місце зустрічі небіжчика з померлими родичами, межа, відділяюча земний світ від світу потойбічного, пор. ритуальну фразу та її варіанти, що промовляються одним з учасників підступаючої до воріт кладовища похоронної процесії і віддзеркалюють повір’я,

згідно з яким померлі родичі зустрічають небіжчика біля кладовищеньських воріт: *ёНесём хоронить, а на воротах уже ждут Несём хоронить, а там [все] родственники уже [на воротах] ждут; Несём хоронить, а там уже [вся] родня встречает; Несём хоронить, а там уже [на воротах] [все] ждуті* (Троиц., 2019) (ФСРГО : 137).

Ворота віддавна символізували оселю та родину; давній звичай вимазування воріт дьогтем мав на меті зганьбити не лише дівчину, що втратила цнотливість, але й її сім'ю, пор. рос. *мазать (вымазывать) / вымазать ворота дёгтем* у значенні 'позорить, очернять кого-л.' (ИЭС : 122). У північно-східній Болгарії молоді люди, щоб помститися дівчині, що обдурила їх, могли зняти ворота з петель, а в північно-західній Болгарії знімали з петель її ворота, відносили на колодязь і вимазували їх дьогтем [Гура : 21].

Як вже було сказано, усталеною давньою символікою вирізняється у традиційній народній культурі локус *двір* (за спостереженнями С. П. Праведникова, саме топоси *ворота* і *двір* входять до 100 найбільш частотних слів російських фольклорних текстів [Праведников : 22]). *Двір* – поліфункціональний культурний символ, що осмислюється передусім як невід'ємна частина «житлового, освоєного простору (пор. слов. **dvor* у значеннях 'дім', 'хата', 'сім'я' разом зі своєю домівкою)», об'єкт численних і різноманітних охоронних ритуалів [СД 2 : 31]. *Двір* – неодмінно обгороджена територія, яка може мати декілька частин різного функціонального призначення, пор., наприклад, зафіксовані в селі Приморському Кілійського району Одеської області складені найменування *задний двор* 'огороженная территория за домом, предназначенная для хозяйственных работ' (Прим., 2020) (ФСРГО : 92) і *передний двор* 'огороженная придомовая территория, на которой обычно находятся палисадник, клумбы и т. п.' (Прим., 2020) (ФСРГО : 155). *Двір* може символізувати сім'ю, рід, родину, недаремно у фраземіці російських говірок Півдня України, що маркує відхилення від загальноприйнятих норм і стереотипних уявлень, тобто вербалізуючій «антинорму», *братъ / взять во двор* означає 'приглашать зятя жить в доме жены' (ФСРГО : 40); *идти (прийти) во двор к кому* – те

ж саме, що *идти / пойти у приём* – ‘переходить / перейти жить в дом жены после свадьбы’ (СРГО 1 : 241; ФСРГО : 101); *пристать во двор* – ‘пойти жить в дом жены после свадьбы’ (ФСРГО : 173); *уйти с двора* – ‘уйти из дома’: *Я уйду с двара* (Серг., 1971) (КСРГО).

У концептуальній картині світу старообрядців символом «свого» є *церква*, що фіксує вже згадувана нами приказка *наша церковь на два пальца выше!* – жарг. ‘употребляется в качестве последнего аргумента в споре’: «Ды нихай! Гаварі ни ѳаварі, а наша церкафь фсё равно на два пальца выше» (Прим., 2017–2018), у підґрунті мотивації якої – сперечання місцевих жительок-липованок з приводу того, чия церква є кращою: Казанської божої матері в с. Приморському або Різдва Христового в м. Вилкове. Вичерпавши усі аргументи, одна зі сперечальниць промовила фразу: «Всё равно наша церковь на два пальца выше!», яка набула згодом значної вживаності (ФСРГО : 131–132).

Про виняткову важливість локусів, які символізують межу між «своїм» і «чужим» світом у народній культурі і потребують додержання спеціальних «охоронних» дій, яскраво свідчить, наприклад, етнокультурний коментар до *СС собираются на зелёную травку*, записаний під час діалектологічної експедиції в село Троїцьке Біляївського району Одеської області в 2019-ому році. Ця фраза співвідноситься зі звичаєм святкування Трійці, що перетворювалося на масове народне гуляння. Цього дня, за свідченням корінної мешканки села, історика, директора Історико-красознавчого музею міста Біляївки Є. В. Коваленко, селяни «на Трїци выхадїли фсей ўлицэй. Фставали рана ўтрам, рвали палынь, брасали чєрис парòх, чєрис фòртакку (тобто через хвїртку – Н. А.); на заборе или на фòртке (хвїртці – Н. А.) затыкали арєхавыми вєтками, штòбы “врах ни прабрался”, “чєрт ни зашєл у хату”. Палынь брасали на парòх, “штòбы нихтò вайтї ни мох” (нечиста сила – Н. А.), єсли палынь была. Вынасыли у кавò штò была на зилєную трафку”, садїлись на зємлю, стилїли дирїòшки. Празнавали с ууашєнием: ставили мїски с варєниками, с пїрашкàми, ѳрафїны с винòм и пєли пєсни. Фсє силò ѳудєла пєснями» (Троиц.) (ФСРГО :

195). Як бачимо, велика кількість слів-локусів – *порог, калитка, забор*, – виділених нами в записаному тексті, є не випадковою, а, навпаки, закономірною, оскільки кожне з них виконує тут виключно важливу для селянина *захисну, апотропейну*, функцію.

Водний простір у свідомості діалектоносіїв – межа, що розділяє «свій» та «чужий» світи, пор. *чѣрез вѣду* – 1) ‘на другому березу реки, озера’: «Замужѣм была *чѣрис воду*» (Вас.); 2) ‘на другий березу реки, озера’: «В ѣтам *ѣду* мала приижжают *чѣрез воду*» (Троиц., 1970) (ФСРГО : 224). Характерно, що наведена вище ДФО зафіксована в різних районах Одеської області – Біляївському і Кілійському. Очевидно, що в цій фраземі збереглося усвідомлення *води* і *водного простору* як прадавнього архетипічного символу. З одного боку, *вода* в народній свідомості – межа між *цим* (земним та, отже, «своїм», «впізнаним») і *тим* (потойбічним, тобто «чужим» та «невідомим») світом (недаремно *вода* ще й середовище проживання нечистої сили і душ померлих), «чужий» і небезпечний для людини простір [СД 1 : 386, 388], пор. фразему *хоть с моста да в воду* ‘о чѣм-л. тяжѣлом, безвыходном положении’: «Пѣсле такого “тѣплого приѣма” *хоть с моста да в воду*» (Троиц.) (ФСРГО : 221), внутрішня форма якої є легко впізнаною: втоплення – найбільш поширений спосіб самогубства серед селян – вельми поширено і в сучасному суспільстві. За народними повір’ями втопленики, як і всі самогубці, є носіями нечистої сили, що становить серйозну для людини загрозу. Хрестоматійним прикладом є втопленик з оповідання І. С. Тургенева «Бежин луг», на могилі якого з’являється баранець, який вишкірює зуби та розмовляє людським голосом. Фразема функціонує не лише на території сучасної України, пор.: *хоть с моста да в воду* – волг., у тому ж значенні (БСРП : 413). З діяльністю нечистої сили, ймовірно, співвідноситься внутрішня форма ДФО *каламутить воду* – несхв. ‘вносить смуту, провоцировать ссору’: «Што ты фсѣ *воду каламутить*, ни мѣжыш, штоп ни паруѣцца» (Прим., 2017-2018) (ФСРГО : 110) та її діалектні й літературні еквіваленти *каламутить воду* – волг. ‘вносить смуту, провоцировать ссору’;

мутить воду – несхв. 1) розм. ‘умышленно запутывать дело, создавать неразбериху’; 2) розм. ‘вносит смуту, провоцировать ссору’; 3) пск. ‘мешать, докучать кому-л.’; 4) перм. ‘ловить, удить рыбу’ (БСРПС : 92). Пор. також укр. **каламутити / скаламутити (закаламутити) воду [в криниці]** – 1) ‘вносити розлад, неспокій’, син. **замутити воду**; 2) ‘підбурювати, підмовляти кого-небудь до якихось дій’ (ФСУМ : 362). Саме такої точки зору дотримується вітчизняний учений проф. А. О. Івченко, досліджуючи етимологію фраземи **каламутити воду** [Івченко : 190]. Уважаємо, що в основі осмислення водоймищ як середовища проживання нечистої сили в традиційній народній культурі може лежати їхня потенційна небезпека як для недосвідчених, так і для досвідчених плавців.

З іншого боку, у фраземі російських говірок Півдня України, цілком імовірно, знаходить віддзеркалення сакралізація **води**, значно поширена у давніх слов’ян (див., наприклад, про це в Етнолінгвістичному словнику «Славянские древности» за редакцією академіка М. І. Толстого [СД 1 : 386], що імплікується також, на наш погляд, у діалектних термінологічних сполученнях **слáдкая вода** ‘вода из подземных источников; ключевая или артезианская вода’ (ФСРГО : 193), де зберігається давнє значення слова **слáдкий** – ‘вкусный’, і **солёная вода** ‘подпочвенная вода’ (ФСРГО : 193, 196). У цих фраземах стають видимими глибинні народні висновки: «джерельна вода – **солодка**, тобто добра вода»; «поверхнева, підгрунтова вода; вода не джерельна, не артезианська, – **солона**, тобто недобра»: «Эта была питьевая, **слáткая вода**, ключивая» (Прим., 2012). «**Слáдкий вода** ни було» (Введ., 2019). «Низя паливать **слáткой водой**» (Введ., 2019). «**Салёная вода** у нас ф калóцэ, а **слáткая** в басейнах. Есть артезианские скважины, иё аттуда дастаёт и напалняют бассейны» (Возн., 2020). «У нас здесь **салёная вода**, ниудэ нет радниковой криницы» (Прим., 2012, Введ., 2019) (ФСРГО : 193, 196; КА). Протиставлення «солодкий / солоний» давно укорінилося в символіці російської та інших слов’янських лінгвокультур. Пор. загальноновживані позитивно забарвлені сталі сполучення **слáдкая жизнь**, **слáдкая жéница**,

слáдкий сон, слáдкий кóрень – публ. ‘сахарная свёкла’ (БСРП : 314); діал. *слáдкий кóрень* ‘растение с длинным мясистым корнем’: «В үалóдный гот *слáткий кóринь* ёли» (Введ., 2019). «*Слáткий кóринь* – ёта паливая трава, длинный кóринь. Ана у земй, бёлинькие или сирёневые цвитóчки. Голадам мы *слáткий кóринь* капáли, ёли, чай пйли. Щас йиво ни видна» (Возн., 2020) (ФСРГО : 193; КА) і транслюючі негативні конотації стале сполучення *солёные слёзы*, прислів’я *Людскóй слезóй, что солёной водóй: не напйться* – сиб. ‘чужие человеческие беды не могут утешить других’ (1940) (БСРНС : 102). Глибинна негативна семантика *солй* як стйкого культурного символу і сьогоднй знаходить вёдображення в народнй прикметй: «Сйль розсипалася – до сварки». Як вёдимо, *насолити* – ‘навмисно нашкодити кому-н.’.

Професор Н. Ф. Венжинович, дослйджуючи фраземйку украйньскóй лйтературнóй мови в лйнгвокультурологйчному і когнйтивному аспектах, доходить цйкавого спостереження: «найпоширенйшими ключовими словами у фраземах, пов’язаних із концептом ПРО-СТПР, є: *дорога, дорйжка, стежка, шлях*» [Венжинович : 351]. У росйськй лйнгвокультурй тема *шляху (дороги)* в найширшому сенсй здавна символйзує життєвий шлях людини, який йй доведеться пройти вёд народження до смертй. Пор., наприклад, лйнгвокультурологйчний коментар, розроблений проф. В. В. Красних до загальновживаних фразем *пойтй (идтй) путём (по путй, дорóжке), вступáть / вступйть (вставáть / встать; ступйть) на путь (дорóжку)* у БФСРЯ за ред. В. М. Телйа: «образ фразеол. сягає прадавнйх мйфологйчних уявлень, якй збереглися до наших днйв і згйдно з якими життя людини, йй цйлеспрямована дйяльнйсть усвёдомлютьсяся як **шлях**. ...Оскйльки життя складає пару зй смертью, то **шлях**, яким йде людина, – це, по сутй, дорога вёд народження, появи на свйт до смертй, переходу у свйт йнший. Фразеол. вёдбиває стереотипне уявлення про початок цйлеспрямованóй дйяльнóстй, в якому дорога, **шлях** виступають як символ дйяльнóстй і самого життя» [БФСРЯ : 547]. Метафоричне переосмислення *шляху* як домйнантного напряму в чйй-н. дйяльнóстй, додержання певних принципйв,

настанов тощо у говірках, що нами розглядаються, втілюються у фраземі **брать путь** какой, чей – ‘становиться чьим-л. последователем’: «Нёкатарые нашы начальники *бирут* тую *путь*, што быля при памёшике» (Ст. Некр., 1974) (КСРГО).

Шлях, дорога, що корелюють з життєвим шляхом людини, безперечно, несуть у собі позитивну семантику, недаремно одні з значень рос. *путь* – ‘польза, толк’ [СРЯ : 583], пор. фразему *до путя*, яка функціонує в російських говірках Півдня України в значенні ‘хорошо (делать что-л.)’: «Ни адін бидон *да путя* ни вымытый» (Дем.) (СРГО 1 : 170). Скоріш за все, фразема проникла в говірки з української мови, в якій цей мотив є максимально репрезентативним, пор. укр. *до пуття* ‘добре, як слід, достеменно’; *без пуття* ‘даремно, марно, не так як слід’; *доводити до пуття* 1) ‘справлятися з чим-небудь, здійснювати якусь роботу на належному рівні, до її повного завершення’; 2) ‘ростити; виховувати кого-небудь, допомагачи йому досягти певного становища в суспільстві’; *доходити до пуття* ‘успішно вирішуватися, розв’язуватися’; *збивати з пуття* ‘морально псувати, підбурювати на негідні вчинки’; *з пуття (з кругу) спитися* ‘остаточно опуститися, втратити людську гідність через пияцтво’; *наставляти на [добре] пуття* ‘даючи корисні поради, вказівки, спрямовувати, скеровувати кого-небудь на правильний шлях у житті’; *не буде пуття* ‘марно сподіватися від кого-, чого-небудь позитивних чи гарних наслідків; нічого не вийде’; *ні пуття ні ладу* ‘що-небудь позбавлене логіки, змісту і т. ін.’ (ФСУМ : 723, 256, 267, 323, 848, 534, 61, 723). Пор. також *без путя* – волг. несхв. ‘о глупом, несамостоятельном человеке’; *довести до путя* кого – брян., курськ. ‘помочь кому-л. стать самостоятельным, занять стабильное положение в жизни’; *ни путя* – сиб. ‘нисколько’ (БСРП : 546); *в путь* – 1) ‘на пользу, на здоровье’. Заонеж. **Олон.**, 1885–1898; 2) ‘дельно, как следует’. Ярен. **Волог.**; *без путя* – 1) ‘без толку, зря, напрасно’: «Деньги *без путя* идут». Молчан. **Том**, 1967. **Среднеобск.**; 2) ‘без причины’: «Чего ты *без путя* оскалаяешься?» Обоян. **Курск.**, 1855 (виділено нами – Н. А.) (СРНГ : 158).

Шлях у народній свідомості має бути обраний правильно відповідно до моральних настанов і стереотипів, що вироблялися росіянами впродовж століть. Високу культурну значущість *правильного шляху* як метафоричного осмислення життєвого шляху людини підтверджують численні загальнонаціональні фраземи *сбивать с путі, сбійтсья с путі, пойти по кривой дорѡжке, становітьсья на путі, становітьсья поперѡк путі, стоять на путі, вставать на путь, выводіть на путь, наставлять на путь істинный, прокладывать себѡ путь* та інші. Лексичні деривати від слова *путь* – *путный* ‘дельный, толковый’, укр. *путний, путящий, путяще, путньо* [Ожегов : 583; РУС : 889] транслюють ту ж саму ідею правильно вибраного життєвого шляху в аспекті опозиції «толк – безглуздя (рос. бестолочь)» – однієї з найважливіших опозицій традиційної народної культури, виділеної В. І. Далем у «Пословицах русского народа» і представленої на 16 сторінках, пор. присл. *Дай, бог, деток, да дай и путных!* (ПРН 1 : 298). Пор. також: *Ехал не путѡм, погонял не кнутом; Ехал не путѡм, погонял кулаком: куда ни поедет, семи вѡрст не доедет* (ПРН 2 : 350). *Сбійтсья с путі* у сучасній російській лінгвокультурі – порушити загальноприйняті норми й соціальні прескрипції, правильний, встановлений соціумом та перевірений часом образ дій. Оскільки норма, за В. М. Телія, виконує насамперед «охоронну» функцію в мові і культурі [Телія 1996 : 225], її порушення спричиняє серйозні, непередбачувані для людини наслідки: «И Кипренский-художник *сбилсья с пути* и умер гораздо раньше, чем спилсья и умер Кипренский-человек». К. Паустовский, Орест Кипренский (1936). «Я видела его в дурной компании и опасаюсь, как бы он окончательно не *сбилсья с пути*». Р. Нахапетов, Влюблённый (1998) [НКРЯ]. *Сбійтсья с путі*, таким чином, – порушити настанови, які вироблялися соціумом протягом століть, фактично – діяти всупереч своїй духовній сутності, що спричиняє духовну, а потім і фізичну смерть.

Ритуальна семантика *шляху / дороги* простежується у вербалізації весільної і поховальної обрядовості, наприклад, фразама *стеліть дорогу*, записана в селі Троїцькому Біляївського району Одеської

області (фразама побутує і в українських південнобесарабських говірках, про що свідчать записи, зроблені в селі Дивізії Татарбунарського району Одеської області [Делюсто : 131]), співвідноситься із давнім поховальним звичаєм вистилати дорогу рушниками перед похоронною процесією (ФСРГО : 202), оскільки смерть у свідомості діалектоносіїв – дорога в потойбічний світ, яка в «просторових» реаліях, близьких і зрозумілих людині, пов'язується передусім з дорогою на кладовище, якою йде похоронна процесія: [Придёт время –] *всех по одной дорожке понесут* – присл. 'перед лицом смерти все равны': «Хто бідний, хто багатий, красивий, некрасивий, *придёт время – фсех на адной дарошке панисут*» (Прим., 2017–2018) (ФСРГО : 171), пор. загальнолж. *проводжать / проводить в последний путь* – книжн. 'хоронить кого-л.' (БСРП : 546). Кореляція *смерть / шлях* простежується і в самому складі діалектних фразем, дієслівним компонентом яких часто є дієслова *уйти, пойти* тощо, експлікуючі тему шляху, дороги, пор. фраземи зі значенням 'умереть': *уйти на кладбище* (Возн.), *уйти к предкам* (Троиц.), *на тот свет пойти* (Ст. Некр.) (ФСРГО : 213, 131). Пор. також загальнолживані *отправляться / отправиться на тот свет, отправляться / отправиться к праотцам* у тому ж значенні (ФСРЯ : 546) і *отправляют / отправят на тот свет кого, отправляют / отправят к праотцам* кого – 'убивать, умерщвят' (ФСРЯ : 306, 305).

Шлях, дорога здавна відіграють важливу роль у житті людини, набуваючи нових культурних значень і функціонуючи в російському лінгвокультурному просторі в ролі культурного знаку. Особливо яскраво це виявляється в говірках, що нами розглядаються. Так, людина, яка йде або йшла «по дорозі», усвідомлюється як мандрівник; як людина, що випадково зустрілася на чийм-н. шляху; як учасник весільного обряду, що сватає наречену, пор. низку значень фраземи *подорожний человек*, внутрішня форма якої легко прочитується вже в її структурно-семантичній моделі: 1) 'путешествующий, странствующий': «Пришол *падарожный чилвек*» (Коса, 1980); 2) 'случайно встретившийся (о человеке)':

«Хто на паурибѣние приѣхал, а хто *падарѡжнѡй чѡлавѣк*» (Коса, 1980); 3) ‘люди, которые сватают невесту’: «Прихадѡили до бѡтъка и мѡтки *падарѡжнѡе лѡди*» (Спас., 1982) (СРГО 2 : 50; ФСРГО : 160). Як бачимо, тема *шляху* об’єднує всѡ три значення цѡї фраземи. Пор. загальнонаціональну лексему *попутчик*, функціонуючу як у прямому – ‘случайный спутник, идущий или едущий по одному с кем-н. пути’ [Ожегов : 517], так і в переносному значенні: ‘человек, временно и не до конца присоединившийся к какому-л. общественному движению, течению и т. п.’: «– Хорошо. Ответь мне: мы соратники или попутчики? – Мы соратники, – сонным голосом сказал Гера. – Я знал, что ты не откажешь». А. Силаев, Подлое сердце родины (2007) [НКРЯ]. Пор. також загальноновживану фразу *по дорѡге (по путѡ)* – 1) ‘попутно, мимоходом (зайти, заглянуть, завернуть и т. п. куда-либо или сделать что-либо)’; 2) кому с кем ‘в одном и том же направлении (идти, ехать и т. п.)’; 3) кому с кем ‘заодно, вместе’ (ФСРЯ : 144) та *не по дорѡге (не по путѡ)* кому с кем, що закрѡпилася в сучасній російській лінгвокультурі в одному з основних значень – ‘о расхождении чьих-л. взглядов, жизненных позиций, нравственных установок и ценностей’: «Это были два очень разных человека, и у меня тогда осталось ощущение, хотя на эту тему между нами не было сказано ни единого слова, что им, кажется, уже давно, уже не первый, далеко не первый год, в чём-то *не по дороге*». К. Симонов, Глазами человека моего поколения (1979). «Он не стал ничего объяснять Прохору Антипову, но про себя подумал, что с господами, которые, не брезгуя, нанимают прощелыг подобного толка, ему как-то *не по дороге*». Б. Васильев. Дом, который построил Дед (1990–2000) [НКРЯ].

Компонент «дорога» присутній у фраземіці російських говірок Півдня України як у складених найменуваннях типу *залѣзная дорѡга* ‘железная дорога’: «И пашли мы прѡма по *залѣзной дарѡу*» (Б. Пл., 1978) (ФСРГО : 93); *сашѣйна дорѡга* ‘шоссе’: «Кѡла *сашѣйна дорѡги* вишня» (Б. Пл.). «За вуулом *сашѣйна дорѡга*» (Троиц.) (СРГО 2 : 180); *перехрѣстная дорѡга* ‘дорога, пересекаю-

щая другую»: «Дароўі тады называліся касяк, пирихрѣсная» (Усп.) (ФСРГО : 156) (пор. волог. *крестовая дорѡга* ‘перекрѣсток’ (БСРП : 197)), так і в «астрономічних» фраземах *чумацкій шлях, дорѡга в Иерусалим, дорѡга в Киев*, що позначають ‘Млечный путь’, а також у фраземах «метеорологічних»: *дорѡга расхлябилась* ‘о распутице’: «Я прышоў увесь чѣрный, бо *дарѡга расхлябилась*» (Троиц., 2019) (ФСРГО : 84). Закріплюються у фраземіці, що групується навколо *просторового* лінгвокультурного коду, і порівняно нові для носіїв говірок реалії, такі, наприклад, як *дорога асфальтована vs. дорога неасфальтована*, що пояснюється розмитістю навіть покритих асфальтом доріг в умовах сільської місцевості внаслідок сильних дощів, пор. приказку *чи дорѡга, чи асфальт* ‘о чѣм-л. непонятном, неопределѣнном’: «Пьют ф силѣ. А он ударил кулакѡм па сталу: «Рѣска прикратить пьянку!» А лѡди смийѡцца: “*Чи дорѡга, чи асфальт?!*”» (Возн., 2020) (ФСРГО : 225), у якій завдяки запозиченому з української мови сполучнику *чи* актуалізується значення неясності, невизначеності, пор. з подібним значенням: *чи волк, чи лисіца, чи в глазах метусітся* ‘о чѣм-л. непонятном, неясно видимом’ (БСРП : 97).

Одним з найважливіших культурно значущих концептів, що пронизують *просторовий* лінгвокультурний код російських діалектоносіїв, є концепт «рука», і тут *просторовий* код перетинається з кодом *соматичним*, оскільки *рука* – давній символ, однією з функцій якого є функція «вимірювальна». Про цю функцію, міцно закріплену в культурі, свідчать як загальноновживані фраземи, так і регіональні, пор. загальноновж.: *рукой податъ* ‘очень близко’: «– А парнюто и до дому *рукой податъ*, – сказал первый из моих знакомых...» (В. Короленко, Река играет). «– Отсюда что-либо снять трудно – слишком далеко, а там до японцев *рукой податъ*...» (А. Степанов, Порт-Артур). «Ему до пенсии *рукой податъ*» (Ю. Друнина, *Касир*) (РФ : 154); *под рукой* (*под рукою, под руками*): ‘в непосредственной близости, рядом’: «Пьер был у него *под рукою* в Москве, и князь Волконский устроил для него назначение в камер-юнкеры» (Л. Толстой, Война и мир). «В течение четырёх последних лет он,

как и миллионы людей на фронте и в тылу, торопливо раскрывал любую оказавшуюся *под рукой* свежую газету.» (А. Чаковский, Победа) (РФ : 149); діал. *в (у) эту руку* (идти, пойти и т. п.) ‘в ту сторону, куда указывают рукой’: «Пойдёте *в эту руку*, а на там на уулў живётъ» (Ст. Некр., 1974). «Пайдёте *в эту руку*, там, ўде акацьвка растётъ» (Ст. Некр., 1974). «*У эту руку* а на живётъ» (Ст. Некр., 1977) (ФСРГО : 65).

Рука відіграла важливу роль у сільськогосподарській діяльності російських переселенців, позначаючи не лише ручний спосіб посіву, але й його просторові характеристики: *пройти ручкой* ‘разбрасывать семена в одну сторону (одной рукой) при ручном способе посева’: «Хлеп сёяли: тудà *прайдуть ручкай*, абарачиваюца – и апяты» (Мур., 1973) (ФСРГО : 174). У тому ж значенні вживається в мовленні діалектоносіїв фразема *в одну руку (ручку)* (сеять, идти и т. п.), яка є протилежною за значенням фраземі *в две руки (ручки)* (сеять, идти и т. п.) ‘разбрасывать семена в обе стороны при ручном способе посева’, пор. ілюстрації: «Сёяли вручну. Вот так *в одну руку* иду, а так – *в две ручки*» (Рус. Ив.). «Нўжна прайтїть ляху (*ляха* – застар. ‘полоса земли (угодя) длиной в 300 м.’ (СРГО 1 : 292)) *в две руки*» (Б. Пл.). «Сявà – йїє надивàли чєрес плїчò и насыпàли тут зирнà, сёяли *в одну и в две руки*» (Дем.) (ФСРГО : 45, 55-56).

В основі *просторового* лінгвокультурного коду, таким чином, лежить давня архетипічна опозиція «свій / чужий», що реалізується у свідомості носіїв говірок через об’єкти матеріального світу, локуси, які набули в культурі стійкої символічної функції. Такими локусами, що розмежовують простір на «своє» і «чуже», виконують у багатьох випадках апотропейну функцію і наділені внаслідок цього ритуальною семантикою, є локуси *ворота, хвіртка, вода, двір*. Яскравою культурною символікою у фразеологічній та загальнонаціональній картині світу наділений концепт «*шлях, дорога*». Культурно значущим концептом *просторового* лінгвокультурного коду є концепт «*рука*», широко представлений у фразеологічному фонді російських діалектоносіїв.

ЛІТЕРАТУРА

Арефьева Н. Г. Сватовство в славянской фразеологии. *Мова*. Одеса, 2014. №22. С. 139 – 144.

Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови : когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2018. 503 с.

Виноградова Л. Н. Мифологический аспект славянской фольклорной традиции. Москва : Индрик, 2016. 384 с.

Гура А. В. Брак и свадьба в славянской народной культуре : семантика и символика. Москва : Индрик, 2012. 936 с.

Делюсто М. Фразеологізми в українських південноукраїнських говірках: стан і перспективи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На честь д-ра філол. наук, проф. В. М. Мокієнка, Почесного Голови Комісії зі слов'янської фразеології при Міжнародному комітеті славістів (до 80-річчя від дня народження). Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 128 – 135.

Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків : Фоліо, 1999. 304 с.

Лаврентьева Л. С. Хлеб в русском свадебном обряде. *Этнокультурные традиции русского сельского населения XIX – начала XX века*. Москва, 1990. Вып. 2. С. 5 – 66.

Праведников С. П. Территориальная дифференциация языка русского фольклора : автореф. дисс. ... д. филол. н. Курск, 2011. 42 с.

Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа “Языки русской культуры”, 1996. 286 с.

ДЖЕРЕЛА

БСРНС Мокиєнко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских народных сравнений. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008.

- БСРП Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007.
- БСРПС Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., Николаева Е. К. Большой словарь русских пословиц. Москва : ОЛМА «Медиа групп», 2010.
- БФСРЯ Большой фразеологический словарь современного русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / отв. ред. В. Н. Телия. 2-е изд., стер. Москва : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982 – 2012. Т. 6.
- ИЭС Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова; под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Астрель: АСТ : Люкс, 2005.
- КА Картоотека Н. Г. Арефьевой. Компьютерный вариант, 2018 – 2021.
- КСРГО Картоотека «Словаря русских говоров Одесщины». Рукопись. Кафедра русского языка (с 2020 г. – кафедра общего и славянского языкознания) ОНУ имени И. И. Мечникова, 1956 – 2018.
- НКРЯ Национальный корпус русского языка.
URL: www.ruscorpora.ru (дата звернення: 23.05.2021)
- Ожегов Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Москва : Азбуковник, 2000.
- ПРН Даль В. И. Пословицы русского народа : сборник : в 2-х томах. Москва : Художественная литература, 1984.
- РФ Арефьева Н. Г. Русская фразеология: лингвострановедческий аспект : практическое пособие. Одесса : ОНУ имени И. И. Мечникова, 2014.

- СД Славянские древности. Этнолингвистический словарь: В 5 тт. / под ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1995. Т. 1. 1999. Т. 2.
- СРГО Словарь русских говоров Одесщины / ред. коллегия: проф. Ю. А. Карпенко (отв. ред.), проф. Уэмура, проф. Д. С. Ищенко, доц. Л. Ф. Баранник : в 2 т. Одесса : АстроПринт, 2000. Т. I : А-О. 2001. Т. II : П-Я.
- СРНГ Словарь русских народных говоров / под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова. Т. 1–41. Москва ; Ленинград ; СПб. : Наука, 1965–2007. 1999. Т. 33.
- СРЯ Ожегов С. И. Словарь русского языка. Изд. 11-е, стереотип / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : «Русский язык», 1975.
- РУС Російсько-український словник / відп. ред. В. Б. Фридрак. Київ : Наук. думка, 2004.
- ФРБЕ Фразеологичен речник на българския език / К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова : В 2 т. София : БАН , 1974-1975. 1975. Т.2.
- ФСРГО Арефьева Н. Г. Фразеологический словарь русских говоров Одесщины / под. ред. проф. Е. Н. Степанова. Одесса : ОНУ имени И. И. Мечникова, 2020.
- ФСРЯ Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. Издание 2-ое, стереотип. Москва : Советская энциклопедия, 1968.
- ФСУМ Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993.
- ЭСРЯ Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Рад. Шк., 1989.

N. G. Arefieva

I. I. Mechnikov National University

Odessa, Ukraine

E-mail: n.arefieva@onu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-4974-9157>

SPATIAL LINGUOCULTURAL CODE IN RUSSIAN DIALECTS OF ODESSA REGION (BASED ON PHRASEOLOGY)

The phraseology of Russian immigrant dialects of Odessa region – of southern Russian origin, mainly Kursk – Orel – constitutes a unique not sufficient studied linguistic and cultural layer. *Space* and *time*, being fundamental, interconnected categories of dividing and mastering the surrounding reality by person, permeate linguistic and, therefore, phraseological picture of the world. Taking into consideration that the current regional and nation-wide phrasemics as a powerful translator of cultural information is actively investigated in the light of linguistic and ethnolinguocultural codification, studying of the spatial code based on phrasemics of the Russian immigrant dialects of Odessa region can be actual and perspective. The *space* in the «language» of folk phraseology is understood based on realities of the countryside, where dialect speakers live. These realities are easily recognizable not only by older generation, but also by young and middle-aged people and are easily semantized by peasants. A closer look reveals that such phrasemes are based on locus keywords that are the objects of the material world with strong cultural symbolics: *калитка, ворота, вода, нуть / дорога*. At the heart of a significant number of phrasemes grouped within the spatial linguocultural code is the ancient archetypical opposition «own / foreign». Such loci, which delimit space into «own» and «foreign», perform in many cases an apotropaic function and are endowed with ritual semantics, include *gate, wicket, water, yard. Way* and *road* occupy a significant place in the regional and national picture of the world, acquiring new cultural meanings and functioning in the Russian linguistic and cultural space as a cultural sign. The concept «*пука*», widely represented in the phraseological fund of Russian immigrants, is also a culturally significant concept of the spatial linguistic and cultural code.

Keywords: Russian dialects of Odessa region, linguocultural code, phrasemics, key word, culturally significant concept, archetypical opposition, regional and national phraseological picture of the world.